

ישראל אבירם

עדות אחת על נושא רציני

אני מבקש להגיב על מאמרו של מר אברהם קורמן (ילקוט מורשת, חוברת כו, חשוון תשל"ט — נובמבר 1978), „מסע נדודים בחיפוש אחר האלוהים“.

נולדתי בשנת 1926 בעיר לודו' בפולין, להורים שומרי מצוות ויראי שמים. מצד אבי, הנני נצר למשפחת חסידים ותלמידי-חכמים. סבי היה מבאי חצרו וביתו של הרבי מגור ונדמה לי כי אפילו איש סודו. בין האוצרות שאבדו לאבי באושוויץ (או אולי עוד בגיטו) היתה חבילה של מכתבים ואיגרות מאת הרבי מגור אל סבי. אני עדיין זוכר כיצד נראתה חבילה זו. בני משפחת אמי, היו מתנגדים. כולם גדולים בתורה ומשכילים כאחת. היו ביניהם שהוכתרו בתארים במדעים שונים וגם הוסמכו לרבנות. בכל הבתים, בשתי המשפחות, נזהרו בקלה כבחמורה. אני קיבלתי חינוך דתי ולמדתי בבית-ספרו של ר' גרשון-אלי ליס. כשפרצה המלחמה, הייתי בן שלוש-עשרה שנה, כשלושה חודשים אחר הברי-מצווה. הייתי עטור פיאות. הצער, שהיה מנת חלקה של אמי כשגזזו את פיאותי, לא אוכל לתאר. ואני, הרי שפכתי דמעות כמים, אמרתי תהילים הרבה, ייסרתי עצמי בדרכים שונות — כולל צומות בימי ב' וה' — וביקשתי סליחה ומחילה על „עבירה“ איומה שעברתי.

באחד ה„חיפושים“ שערכו הגרמנים בביתנו, עוד לפני שעברנו לגיטו, עקר אחד מהם, בפגיונו, מזוזה מאחת הדלתות ונטל עמו את הקלף. אמי הלכה אחריו ולא הרפתה ממנו, למרות סכנת-הנפשות הכרוכה במעשה זה, עד שהוחזר לה הקלף. וכמה מאושרת היתה שהקלף לא חולל.

אלה פלגי המים מהם ינקו שורשי.

במרוצת הזמן מצאתי את דרכי אל התנועה הציונית בגיטו. אולי מפני שהורי היו ציונים (על כך מותר היה לדבר בביתנו רק לאחר פטירתו של סבי מצד אבי, בשנת 1937) ואולי מפני שפגשתי חברים מן התנועה במקומות העבודה. באותו זמן החלו לצוץ אצלי ספקות ושאלות שלא מצאתי להן מענה. אני זוכר יום כיפור אחד בזמן הגיטו, כפי הנראה בשנת 1941. כמובן שצמתי והתפללתי. כבר אז ידעתי עברית והבנתי היטב את כל מלות התפילות. כל מלה ומלה בתפילות ובפיוטים נראתה לי אקטואלית כל-כך, אישית כל-כך. בין התפילות השחתי את מר לבי לפני אותו „בורא עולם“ והוספתי תחנונים ובקשות משלי, נוסף על הכלולים במחזור. לא פסקתי לבכות כל היום, ובצאת היום הקדוש כשעזבנו את מקום התפילה המאולתר, פגשנו בחוץ את אמי שיצאה מעזרת הנשים. עדיין אני זוכר

את הבעת עיניה למראה פני השטופות דמעות. היא חיבקה אותי ואמרה לי: „אין ספק, ילדי, דמעותיך ותחנוניך אין אמיתיים וכנים מהם. אלוהים מוכרח היה לשמוע אותך: השנה תבא הגאולה“. לא, הגאולה לא באה. אבל בטרם יצאה השנה, באה ה„שפרה“? על גיטו לודז'. אלפי תינוקות עד גיל עשר ה„זקנים“ מעל שישים הוצאו מן הגיטו להשמדה. ראיתי מראות אימים, אותם איני יכול למחות מזכרוני והם מופיעים לנגד עיני, לעתים קרובות, עד עצם היום הזה. כך שמע אלוהי ישראל את תפילותי (אני אומר „תפילותי“, אבל כוונתי לתפילות ילדי ישראל הכשרים כולם). הייתי רק כבן חמש-עשרה שנה בימים ההם. עדיין לא העזתי לחשוב כי אין אלוהים. יתר על כן, האמנתי אמונה שלמה כי ביום הכיפורים נחתכים כל הגורלות בידי האל הכל יכול. שאָת לא יכולתי את המחשבה — ההגיונית — כי באותו יום-כיפורים ממש, בו כל-כך קיוויתי כי אלוהים ישמע תפילותי, חרץ הוא, גורל כל אותם ילדי ישראל, לשחיטה. אחרי ה„שפרה“ החלטתי כי אֵל אכזר זה אינו אלוהי עוד. אני לא אעבוד אותו. אין בידו להעניש אותנו יותר ולכן אין גם חשיבות לכך אם „בדרכיו נלך“ ואם לא. שוחחתי רבות על נושא זה עם חברי. אך לא העליתי את ספקותי ומסקנותי באוזני הורי. לא רציתי להכאיב להם. המשכתי להניח תפילין ולכאורה, גם להתפלל. בנוכחות הורי, הייתי תמיד בכסות ראש ולא „חיללתי“ את השבת. הכל על-מנת שלא לצערם.

עם חיסול הגיטו נשלחנו למחנות-ריכוז. אבי ואני היינו ביחד, תחילה באושוויץ ואחרי-כן ביאוז'נץ, שם עבדנו במכרות פחם. אבי היה יהודי תלמיד-חכם, בעל זכרון פנומנאלי, וזכר מסכתות שלמות בעל-פה. במעמקי האדמה, מכוסים אבק פחם, ישבנו לעתים בהפסקות הקצרות בזמן העבודה המפרכת, ואבא היה משנן עמי דפי גמרא ומשניות, מדרשים ופירושים. והכל, כמובן, בעל-פה.

בהגיע ראש-השנה ולא נמצא עמנו מחזור תפילה, התקבצו היהודים בפניה מפנינות הבלוק וחזרו אחרי אבי, אשר זכר וחזר בעל-פה על כל מלות התפילות והפיוטים.

דרגשי השינה במחנה-הריכוז היו מסודרים בשלוש קומות. אני ישנתי בקומה האמצעית ואבי מעלי. באחד הלילות, בין כסה לעשור, העיר אותי אבי באמצע הלילה, ואמר לי לעלות ולבוא אל דרגשו כי דבר חשוב לו אלי. וזו תמצית דבריו: אין איש יודע יום פקודתו, ועל אחת כמה וכמה בתנאים בהם אנו נמצאים. כל רגע יכול להיות האחרון, ולכן רוצה אני כי תדע את הרגשותי, מחשבותי ומסקנותי בעניין שהוא מרכז חווייתי כיהודי וכאדם. כל שנותי הנני מאמין אמונה שלמה באלוהי ישראל הכל-יכול ומשוכנע אני כי הוא הינו בכל מקום, בחינת „מלוא כל הארץ כבודו“, וכי על פיו יישק דבר, כמו שנאמר „אין אדם נוקף אצבעו למטה אלא אם מכריזין עליו מלמעלה“. ובכן, הוא הינו גם כאן, בגיא צלמוות זה; וכל מה שנעשה כאן, הוא הכריז עליו מלמעלה. אני הגעתי למסקנה: ממה נפשך — או שאין אלוהים, וכל שלימדוני ולימדתי הינו עורבא פרח ואין על מה לדבר; או האפשרות האחרת, כי יש אלוהים וכל זה נעשה מרצונו וממנו בא. אם כן, אֵל זה אינו אלוהי. אני לא רוצה בו; לא אעבוד אותו; לא אפנה אליו ולא אשמע למצוותיו ובוודאי שלא אתחנן ולא אשטח לפניו תפילותי ובקשותי.

עד כאן עיקר דברי אבי באותו לילה. דבריו אלי נמשכו מיספר שעות והיו ערוכים ומנומקים עם הרבה ציטוטים מן הכתובים, כיאה לתלמיד-חכם כמוהו. אין בידי אלא להביא את כוונתם בלבד. שפתי דלה מכדי יכולת לתאר את הכאב ושברון הלב, בהם נאמרו הדברים. אבי, אשר האמונה בקב"ה מילאה את כל ישותו ותורת משה ומצוותיה היו מרכזו חייו, כל מלה שיצאה מפיו אותו לילה כמו הכאיבה לו כאב פיזי.

הגיע ליל כל נדרי. היהודים דיירי הבלוק ציפו שוב כי אבי יתפלל והם יוכלו לחזור אחריו ולהתפלל עמו. משלא ניגש אליהם, באו אליו וביקשו ממנו. ואז אמר להם אבי: „להתפלל? למי? אני, כעת, הולך לאכול“. התברר לי אחר-כך כי הוא שמר למטרה זו, במיוחד, את מנת הלחם מן הבוקר. הוא התיישב בליל „כל נדרי“ — הלילה שאומרים עליו בידיש כי אפילו הדג במים רועד — ולעיני כל אכל את לחמו. איני סבור כי אי-פעם ראיתי אדם בצערו — וראיתי אנשים רבים בצערם בימי חיי — כפי שראיתי אז את אבי. ראיתי את המזון, ממש, עומד לו בגרונו. אבל עיניו, הבעת פניו... קטונתי מלתארם.

עכשיו אני יכול להשמיע אחת מהשגותי על המאמר. תחת הכותרת „ובני האדם?“ כותב מר קורמן „חלק מהאדמו"רים והרבנים אף הם שיכנעו שלא לעלות ארצה ולא להגר אל מעבר לים. רבבות יהודים היו ניצולים אילמלא הטפות אלה“. זה נכון, בתיקון „קטן“: לא „חלק מהאדמו"רים והרבנים“ אלא רוב רובם. אולם מר קורמן לא מציין, כי הטפות אלו נעשו בשם „האמונה באלוהים“ וכי מי מוסמך יותר מן הרבנים לפרש את רצון האלוהים ומצוותיו? הציונות — הרי זו „דחיקת הקץ“ ויש לחכות למשיח צדקנו. האם אתה זוכר, מר קורמן, מה היתה עמדתה של „אגודת ישראל“ בעניין זה? והכל בשם שמים! הורי לא גילו להוריהם את היותם ציונים, על מנת לא לצערם. אחות סבי, מצד אבי, הצטרפה אל החלוצים ועלתה ארצה בשנת 1924 ואבי סיפר לי כי במשפחה נדונה אז השאלה אם לשבת „שבעה“ אחריה.

רוצה לומר, כי גם בנושא זה יש לכוון אצבע מאשימה אל הדת. אך המעטים שכן רצו לעלות ארצה, שכן ראו את הנולד, האם יכלו לעשות כן? האם היו חופי הארץ פתוחים לפניהם? הרי אתה יודע, מר קורמן, „הרבה שליחים למקום“; הפעם הוא הפקיד את האנגלים על משמרת שליחותו זו.

ועוד דבר: נדמה לי כי הטענה שהאמונה באלוהים עושה אותנו ליהודים — טענה אנטי-ציונית היא. אין לדתות מדינות. מדינות יש לעמים. ואני בן לעם היהודי, כשם שבן העם המקסיקני הוא מקסיקני. צודק מר קורמן — הדבר היחיד שאני מסכים עמו — כי מר דונט נוהג בחוסר עקביות וחוטא, כבן לעם היהודי, ביושבו בניכר. „מדינה יהודית מושתתת על עקרונות היהדות ועל האידיאלים שלה ומסורה להם“, כדברי מר דונט, יבנו רק יהודים שיבואו וישבו בה — לא מר דונט ולא הרבי מלובאביץ' היושבים בארצות-הברית.

במה אני יהודי? אני יהודי כי הבנתי נכון את ההיסטוריה היהודית והסקתי מסקנה הגיונית ובאתי לחיות בארץ-ישראל, אשר בימי-קדם — על-פי ספר

ישראל אבירם

ההיסטוריה המפורסם ביותר בעולם, התנ"ך — היתה מולדתו של העם הזה; אני יהודי, כי נלחמתי את מלחמות ישראל, כי בני שירתו בצה"ל. אִם החרדה לבניה, המגינים על הארץ הזאת, היא יהודיה ואילו אִם אשר בניה מתחמקים מחובה זו, בין מפני שהם יושבים בחו"ל ובין מפני שהם לומדים בישיבות, יהדותה לקויה בחסר. יישוב הארץ, שירות בצה"ל, אהבת עם ישראל, גאווה על ערכיה המוסריים הנעלים של המסורת היהודית, על ההומאניזם היהודי — אלה עיקרי היהדות.

לזכרם..

כתבתי דברים אלה, כשכל הגיגי נתונים לאמי, אסתר, שנספתה באושוויץ בקיץ 1944 והיא בת 38 שנים; לאבי, יוסף, שהיה ממייסדי קיבוץ רמות-מנשה, נפטר בקיץ 1958 והוא בן 58 ונקבר בקיבוץ.

Joseph Elgazi has taken up one side of the subject : that the Holocaust is being denied altogether. He speaks of the very widespread literature occupied at teaching the public, and above all the new generation, which did not witness the horrors of the war, that there never was anything called Holocaust. This literature is being propagated in Europe and America, in Australia and South Africa. It originated shortly after the war in Switzerland. The author, who has studied this literature thoroughly, found that the first of these books was written in France by Paul Rassignet, a former socialist leader and Buchenwald prisoner, in 1949. Later-on he published more books and many others followed in his footsteps. The arguments brought forward are manifold. E.g. "There is no documentary proof that a plan for the 'Final Solution' ever existed ; even existed, the alleged document originated in the Communist Countries ; Not 6 million Jews were exterminated, but only one — may be only a hundred thousand ; The Germans had only a minor part in the killings", etc. etc. There are, of course, various degrees of cleverness and sophistication, but it is a phenomenon that is spreading and behind it there are political organizations with ample means ; so that we have to think of way to fight this new departure.

Diving into documents and letters of the period between the rise of the Nazis and the war, which are to be found in the Archives of the American Jewish Committee at New York, **P. A. Lazin** tries to explain the reaction of this Committee to the crisis in German Jewry, and to uncover the motives for actions or failure to act. He analyses the attitudes of one rather important Jewish organization among those who took part in the efforts to help the Jews caught under Nazi rule in the period before the war. This analysis lets us catch a glimpse of the peculiar motives, local and personal, behind activities. Efforts of the Committee at the time were mainly directed at making the administration take steps against Hitler's Anti-Jewish acts. These were hesitations about proposing measures to that purpose in Congress. It becomes clear, that, in contradiction to prevailing views, the Committee did not have much influence on the administration and it's policy. In spite of it's disappointment the Committee refrained from exerting it's pressure in public and chose a policy of quiet diplomacy. Yet, simultaneously steps were taken to arouse public opinion against German Antisemitism.

The topic broached by Alexander Donat in "Yalkut Moreshet" (No. 21) continues to arouse discussion, pro and contra. This time the writer is **Israel Aviram**, himself a survivor of the horrors which had an impact on his views on Providence. He enters into a discussion with Abraham Korman on two points, while distancing himself from Donat — to an extent. This is with regard to a single testimony on an important subject.

Non-Jews in the Hall of Fame

This is something new in our periodical. We bring here a reveal of things, as told by **Otto Busse**, a German who owned a painting enterprize in Bialystok under Nazi Rule. He was one of those few Germans who assisted in rescuing Jews with all their might. More than that : he even helped Jewish underground fighters with arms, when he had realized the extent and the horrors of the extermination. Otto Busse himself tells